

УДК 343.611+343.985

О.С. Сاینчиндоктор юридичних наук, доцент
Класичний приватний університет**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОТИПРАВНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ
ЖИТТЯ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНИХ КОДЕКСАХ УРСР
ТА УКРАЇНИ У РЕДАКЦІЯХ 1960 ТА 2001 рр.
(ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

У статті проаналізовано норми кримінального права щодо протиправного позбавлення життя людини у Кримінальних кодексах УРСР та України.

Ключові слова: вбивство, умисне вбивство, смерть людини, тяжкі наслідки.

I. Вступ

Актуальність статті полягає в тому, що ст. 3 Конституції України проголошує – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Будь-яка законотворча людина може вважати, що з метою реалізації цієї, мабуть найважливішої конституційної норми, державою повинен бути вироблений визначений кримінально-правовий механізм, що захищає й охороняє життя і здоров'я людини від зазіхань, під загрозою суворого кримінального покарання.

II. Постановка завдання

Мета статті – з'ясувати низку проблем уніфікації кримінально-правового тлумачення норм кримінального права, призначених регулювати правовідносини за протиправне позбавлення життя людини.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові норми, які регламентують порядок притягнення до кримінальної відповідальності за позбавлення життя людини, власне вбивства, у різних формах, що містяться в Кримінальному кодексі (далі – КК) УРСР та КК України, прийнятих у 1960 та 2001 рр. відповідно.

Дослідженням встановлено, що в Особливій частині Кримінального кодексу 1960 р. містилися 33 статті, які так чи інакше регламентують покарання за позбавлення життя людини. Ці статті містилися в 7 із 11 розділах Особливої частини, що робило їх у край незручними в аналізі та правовому застосуванні. Здається, що у законодавця не було єдиної думки із цього питання, інакше навіщо розміщати такі статті в настільки численних розділах Кодексу. Замість того, щоб дійти до єдиної термінології в питаннях покарання за позбавлення життя людини, власне вбивство, законодавець продовжував “удосконалювати” норми права, найчастіше роблячи їхню літературну обробку, говорячи про тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть, злочинах, котрі спричинили людські жертви, загибель

людей, нещасні випадки і катастрофи, і тільки в 8 із 33 статей згадується термін “вбивство”, це ст. 58, 59 та 93–98 КК УРСР. Наприклад, при терористичному акті проти життя державного, чи суспільного діяча говорилося про вбивство, також вбивством називалося позбавлення життя представника іноземної держави.

III. Результати

Ймовірно законодавець робив акцент на позбавлення життя особливо важливих персон, і навпаки, при бандитизмі та розбої питання, пов'язані з позбавленням життя людини, у диспозиціях статей взагалі не згадувалися, їх можна було знайти тільки в коментарях, начебто кодекси приймаються відразу з коментарями. Юристу, та й не юристу, зрозуміло, що кримінально-правові норми, пов'язані з покаранням за позбавлення життя людини, повинні міститися в єдиному блоці статей КК. Здається, вони повинні бути прості в читанні, мати однаковий характер, до них має застосовуватися термінологія, яка не потребує використання тлумачного словника.

Цікавіше проаналізувати кримінально-правові норми, котрі охороняють життя і здоров'я громадян, що містяться у КК України нової редакції. Проведемо аналіз кримінально-правових норм зазначеної категорії нового Кодексу.

У 2001 році закінчились перехідні положення Основного закону – Конституції України. Усі норми у відповідних галузях права повинні будуватися відповідно до пріоритетів Конституції. Цілком логічним кроком законодавця, що змінює і розширює правове поле у сфері регулювання кримінально-правових відносин, стало прийняття у квітні 2001 року КК України. Нагадаємо, якщо Конституція проголошує, що в Україні життя та здоров'я її громадян є найвищою соціальною цінністю, указуючи тим самим на пріоритет для майбутнього законодавця, то цілком логічним було б злочини проти життя і здоров'я громадян винести в гл. 1 Особливої частини КК.

Однак, незважаючи на чіткий пріоритет Основного закону, у гл. 1 КК ми знаходимо не злочини проти життя і здоров'я, а злочини проти основ національної безпеки держави. Порядок побудови статей у цій главі фактично той самий, що й у КК 1960 р. УРСР. Залишається незрозумілим чому законодавець змістив акценти. Хоча безумовно можна знайти безліч виправдань: це охорона територіальної цілісності та суверенітету держави, захист влади і конституційного ладу тощо. Але, якщо ми говоримо про правовий режим у державі, то і норми права в ньому повинні будуватися відповідно до Конституції.

Здавалося б, що раніший досвід побудови кримінально-правових норм повинний був дати змогу сконцентрувати злочини проти життя та здоров'я в єдиному розділі, у якому ми знайшли б для себе відповіді на всі запитання різних позицій про позбавлення життя людини. Якщо в старому Кодексі, як ми вже відзначали, таких норм було 33 у 7 розділах, то у КК нової редакції таких норм ми знаходимо вже 67, у 14 із 20 розділів. При цьому, більшість із них містяться не у розділі про злочини проти життя і здоров'я громадян, де їх тільки 11, а в 8 різних розділах Особливої частини Кодексу.

Так, у розділі про злочини проти навколишнього середовища їх 9, у розділі про злочини проти суспільної безпеки – 6, у розділі про злочини проти безпеки виробництва – 8, у розділі про злочини проти правосуддя – 5, по 4 у військових злочинах і злочинах проти світу та безпеки людства, а більше всього норм права, пов'язаних із позбавленням життя людини, ми знаходимо в розділі, що говорить про злочини проти безпеки руху й експлуатації транспорту – таких норм там 12.

Здається, законодавець до єдиної думки в питаннях регламентації насильницького позбавлення життя людини не дійшов, інакше чому ми знову зустрічаємо позначення сутності насильницького позбавлення життя людини – вбивства, поняттями старого КК: “загибель людей”, “зазіхання на життя”, “смерть потерпілого”, “смерть”, “вбивство”, “умисне вбивство”.

Разом із тим, додатково з'явилися нові трактування вбивства, наприклад, диверсія спрямована на *масове знищення людей* (див. коментар КК – смерть) (ст. 113 КК), або розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, у результаті чого настала *смерть особи* (ч. 2 ст. 381 КК України).

Варто зупинитися на розділі 2 Особливої частини КК: “Злочини проти життя і здоров'я особистості”.

У частині 1 ст. 115 КК України законодавцем, здавалося б, чітко визначено, що вбивство – це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Відзначимо ключові слова: вбивство, умисне, смерть іншої

людини. Здається логічним подальше розкриття поняття того, що саме є умисним вбивством і в яких випадках позбавлення життя іншої людини буде вважатися умисним. Крім цієї статті, вказівка на умисне вбивство (читаємо – умисне заподіяння смерті людині) ми знаходимо ще в ст. 116 КК – умисне вбивство, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання; у ст. 117 КК – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини; у ст. 118 КК – умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця й у ст. 119 КК – вбивство через необережність.

Знову стає незрозумілим, чому ст. 3 Конституції України говорить про вищу соціальну цінність для держави – життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку **людини**, а у розділі 2 КК України мова йде про злочини проти життя та здоров'я **особи**. Із судово-медичних, судово-психіатричних, психологічних, соціальних та інших джерел відомо, що особистістю людина стає в 5–7 років, мінімум у 3-річному віці. Як же бути у випадках позбавлення життя розумово хворих людей від народження, імбецилів, олігофренів та інших, тобто цілком недієздатних осіб.

У статті 115 КК мова йде про умисне вбивство, а в ч. 1 цієї самої статті про вбивство без вказівки на його умисний характер. Якщо ч. 2 ст. 115 розкриває поняття умисного вбивства і дає перелік умисних вбивств, вважаючи цей перелік вичерпним, то логічним є його продовження диспозиціями ст. 116–118 КК. Інакше немає необхідності виділення їх у самостійні статті КК.

Незрозумілими і нелогічними є коментарі до ст. 116 і 117 КК, де стан сильного душевного хвилювання та вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини є афектними, а отже, про навмисність говорити в таких випадках не можна. Наприклад, як кваліфікувати дії матері, що годує, котра в процесі годування заснула і грудьми задушила дитину, при цьому смерть дитини виявлена через кілька годин і в які тимчасові рамки законодавець вкладає поняття новонародженої дитини, з моменту народження – зрозуміло, а до якого моменту його розвитку – не зрозуміло.

І, нарешті, порядок визначення ступеня тілесних ушкоджень визначається законодавцем за правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, згідно із додатком до КК. За зазначеними правилами визначені позиції й тимчасові рамки втрати здоров'я або втрата певного органа деякою мірою розмежовані, тому незрозумілим залишається як у людини, яка спричинила тілесні ушкодження іншій людині, може бути намір на нанесення легких, середнього ступеня або тяжких тілесних ушкоджень, і тим більше незрозуміло, як

може існувати намір на тяжке тілесне ушкодження, котре спричинило смерть потерпілого (*знову – не людини*). Людина, позбавляючи життя іншу людину, має намір тільки на нанесення тяжких тілесних ушкоджень без настання смертельного результату і незрозуміло, як кваліфікувати дії особи, яка в ході вчинення тяжких тілесних ушкоджень заподіяла смерть двох і більше людей, тоді як законодавець вказує в ч. 2 ст. 121 КК на смерть *потерпілого*.

Ці та інші питання говорять про необхідність проведення подальшого вдосконалення кримінального законодавства та приведення його у відповідність до Конституції, а бурхливі політичні процеси, котрі відбуваються в державі, дають юристам можливість припускати, що Україна буде розглядатися як держава – претендент на входження в Раду Європи й інші особливо важливі суспільно-політичні структури.

У зв'язку із цим Україна має зробити величезну роботу з приведення свого законодавства, у тому числі й кримінального, у відповідність з міжнародними нормами, більшість з яких є уніфікованими і мають однаковий характер у сутності їх розуміння. Це, наприклад, може допомогти у взаємному обміні інформацією, вживанні спільних заходів із розслідування окремих, найбільш проблемних, видів злочинів. Здається, що складно буде розробляти спільні міри участі різних держав із боротьби з убивствами, наприклад, якщо в Європі під вбивством розуміється протиправне позбавлення життя людини, а ми поряд із вбивством продовжуємо під цим розуміти і тілесні ушкодження, і смерть особи, смерть потерпілого, загибель людей, масове знищення людей тощо.

IV. Висновки

Вважаємо, що вбивства, як норми права, які захищають життя і здоров'я людей, повинні міститися в розділі 1 КК, їм імовірно може бути визначене місце в трьох статтях КК: вбивство при обтяжуючих обставинах, вбивство при пом'якшуючих обставинах та вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин.

Зміст диспозиції ч. 2 ст. 115 КК України про вбивство при обтяжуючих обставинах, крім зазначених норм, повинен містити в

собі вбивства як наслідок терористичного акту, масових заворушень працівників правоохоронних органів, членів їх родин, представників суспільних формувань з охорони суспільного порядку і безпеки громадян, внаслідок ненадання допомоги хворому особою медичного персоналу.

До вбивств при обставинах, які пом'якшують відповідальність, варто зарахувати лише вбивства при перевищенні меж необхідної оборони і затриманні злочинця, й вбивство через необережність.

Вбивством без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин може бути вбивство внаслідок залишення в небезпеці та ненаданні особі необхідної допомоги, знищення чужого майна, порушення правил екологічної безпеки, порушення правил з охорони та безпеки праці, порушення правил безпеки руху й експлуатації всіх видів транспорту, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами чи вибуховими речовинами, радіоактивними і легкозаймистими матеріалами та їдкими речовинами.

Питання умислу та необережності де-юре повинні розглядатися судом у кожному випадку окремо, з огляду на те, що моральні, правові та юридичні наслідки при вбивствах є предметом незворотним і непоправним – де-факто. Припускаємо, що в цьому аспекті повинні сказати не останнє слово не тільки юристи у сфері кримінального права, а й у сфері конституційної, міжнародної й інших галузей права.

Список використаної літератури

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Кримінальний кодекс України. – К.: Парламентське вид-во, 2012.
3. Кримінальний кодекс УРСР – науково-практичний коментар. – К., 1987.
4. Кримінальне право України. Особлива частина / [за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – К.; Х., 2011.
5. Курс кримінології: підручник: у 2 кн. / [за ред. О.М. Джужи]. – К., 2010.
6. Зелінський А.Ф. Кримінологія: навч. посіб. / А.Ф. Зелінський. – Х., 2008.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2012.

Саинчин А.С. Ответственность за противоправное лишение жизни человека в Уголовных кодексах УССР и Украины в редакциях 1960 и 2001 гг. (сравнительное исследование)

В статье проанализированы нормы уголовного права о противоправном лишении жизни человека в Уголовных кодексах 1960 и 2001 гг.

Ключевые слова: *убийство, умышленное убийство, смерть человека, тяжкие последствия.*

Sainchin A. Criminal liability for illegal murder of a person in the criminal codes of USSR and Ukraine of 1960 and 2001 years (comparative research)

In the article the norms of criminal law about illegal murder of a person in criminal codes of 1960 and 2001 years are analyzed.

Key words: *murder, intentional murder, death of man, detrimental consequences.*